

UWARUNKOWANIA ROZWOJU SEKTORA OWOCÓW I WARZYW W POLSCE W LATACH 2004-2007*

Tadeusz Filipiak, Mariusz Maciejczak

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw SGGW w Warszawie
Kierownik: prof. dr hab. Wojciech Ziętara

Słowa kluczowe: sektor owoców i warzyw, uwarunkowania rozwoju, organizacja sektora
Key words: fruit and vegetable sector, conditions of development, sector's organization

Synopsis: W artykule dokonano analizy uwarunkowań rozwoju sektora owoców i warzyw w Polsce w latach 2004-2007. W pierwszych latach członkostwa Polski w Unii Europejskiej sektor owocowo-warzywny rozwijał się dynamicznie, co było zasługą zarówno czynników wynikających z koniunktury rynkowej i silnej pozycji konkurencyjnej, jak i znacznych strumieni pieniężnych przekazanych w ramach funduszy europejskich. Dalszy rozwój sektora będzie zależał od budowania trwałych przewag konkurencyjnych na rynku i dostosowywania oferty rynkowej do potrzeb konsumentów, a także umiejętności wykorzystania dostępnych form pomocy, głównie funduszy z UE oraz kooperacji i zaangażowania wszystkich uczestników sektora.

WSTĘP

Ogrodnictwo jest ważnym działem polskiego rolnictwa. Silną pozycję gospodarczą i społeczną ogrodnictwa wyznacza udział produkcji ogrodniczej w efektach jako całości, a zwłaszcza w dziale produkcji roślinnej. W 2006 roku uprawy ogrodnicze (warzywa gruntowe i spod osłon, sady i uprawy jagodowe) zajmowały łącznie około 604 tys. ha, co stanowiło około 3,5% powierzchni użytków rolnych. Zbiory owoców i warzyw wyniosły ponad 8,1 mln t. Produkcja globalna owoców i warzyw w 2006 r. wyniosła około 8,1 mld zł, co stanowiło 12,4% produkcji globalnej rolniczej ogółem. Produkcja towarowa owoców i warzyw wyniosła ponad 6 mld zł, tj. ponad 31,7% produkcji towarowej roślinnej ogółem. Wartość eksportu owoców i warzyw świeżych i przetworzonych wynosiła ponad 1 456 mln euro, co stanowiło ponad 16,2% wartości eksportu rolno-spożywczego. Celem opracowania jest określenie stanu i zmian w sektorze owocowo-warzywnym w Polsce w latach 2004-2007, z jednoczesnym określeniem uwarunkowań jego rozwoju.

* Artykuł został opracowany w ramach grantu badawczego finansowanego przez Komitet Badań Naukowych Nr N N310 148635, pt. "Procesy dostosowawcze w gospodarstwach warzywniczych do zmian w ich otoczeniu".

METODOLOGIA I ŹRÓDŁA DANYCH

W opracowaniu przedstawiono uwarunkowania rozwoju sektora owoców i warzyw w Polsce. Analizie poddano produkcję, przetwórstwo i handel zagraniczny owoców i warzyw. Omówiono także politykę rządu wobec sektora, programy rozwoju, a także poziom jego zorganizowania. Zakres czasowy dokonanej analizy dobrano celowo z uwagi na wejście Polski w struktury Unii Europejskiej i obejmował lata 2004-2007. Analizę przeprowadzono na materiałach i danych źródłowych instytucji zaangażowanych w organizację, nadzór i monitoring sektora, wykorzystując narzędzia analizy dokumentów źródłowych oraz metody statystyki opisowej i metod heurystycznych.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRODUKCJI OWOCÓW I WARZYW

Produkcja owoców w latach 2004-2006 kształtowała się na poziomie 3,0-3,5 mln t, natomiast w 2007 r. produkcja owoców zmniejszyła się do zaledwie 1,7 mln t (tab. 1). W 2007 r. zbiory owoców w Polsce, na skutek katastrofalnych przymrozków wiosennych były o 47% niższe niż w roku poprzednim. Spadek zbiorów owoców w sadach wyniósł 53%, natomiast owoców jagodowych 15%. W 2007 roku zebrano zaledwie 1040 tys. t jabłek, tj. o 55% mniej niż w 2006 r. Najważniejszymi produktami sadownictwa w 2007 r. były jabłka (ponad 74% owoców ogółem oraz 82% owoców z drzew), wiśnie (ponad 6,3% owoców ogółem oraz 8,5% owoców z drzew) oraz owoce jagodowe (ponad 25% owoców ogółem). Jabłka oraz owoce jagodowe (głównie truskawki i porzeczki) stanowią podstawowy surowiec dla przetwórstwa.

Produkcja owoców koncentruje się głównie w 5 województwach¹ (ponad 75% produkcji): mazowieckim (26,4% produkcji), lubelskim (21,4%), świętokrzyskim i łódzkim (po ponad 10%) oraz małopolskim (6,9%).

Tabela 1. Zbiory owoców w Polsce w latach 2004-2007

Wyszczególnienie	Wielkość i struktura produkcji w roku							
	2004		2005		2006		2007	
	tys. t	%	tys. t	%	tys. t	%	tys. t	%
Owoce ogółem	3 521,0	-	2 921,6	-	3 210,8	-	1 695,4	-
Owoce z drzew i orzechy	3 021,3	100,0	2 424,8	100,0	2 708,0	100,0	1 266,8	100,0
Jabłka	2 521,5	83,5	2 075,0	85,6	2304,9	85,1	1 040,0	82,1
Gruszki	87,3	2,9	59,3	2,4	59,3	2,2	30,7	2,4
Śliwki	132,6	4,4	91,4	3,8	93,6	3,5	53,5	4,2
Wiśnie	201,7	6,7	139,9	5,8	194,9	7,2	107,7	8,5
Czereśnie	48,4	1,6	37,5	1,5	38,5	1,4	20,2	1,6
Pozostałe	29,8	1,0	21,7	0,9	16,9	0,6	14,7	1,2
Owoce jagodowe ogółem	499,7	100,0	496,8	100,0	502,8	100,0	428,6	100,0
Truskawki	185,6	37,1	184,6	37,2	193,7	38,5	174,6	40,7
Maliny	56,8	11,4	65,5	13,2	52,5	10,4	56,4	13,2
Porzeczki	194,5	38,9	186,8	37,6	194,5	38,7	139,9	32,6
Agrest	19,9	4,0	16,7	3,4	16,2	3,2	13,7	3,2
Aronia	37,5	7,5	36,8	7,4	39,5	7,9	37,0	8,6
Pozostałe	5,4	1,1	6,4	1,3	6,4	1,3	7,0	1,6

Źródło: Raport rynkowy: Rynek owoców i warzyw nr 32/2008.

¹ Dane GUS dla 2007 roku

Zbiory owoców w Polsce stanowiły średnio w latach 2004-2007 ok. 8% ogólnych średniorocznych zbiorów UE-27. Większy niż Polski jest udział w produkcji owoców UE jedynie Hiszpanii, Włoch, Niemiec i Francji. Polska jest największym we Wspólnocie producentem wiśni (ponad 50% udział w zbiorach), porzeczek, malin, agrestu, a także jabłek. Mniejsze jest znaczenie w unijnej produkcji gruszek, śliwek, czereśni, orzechów oraz borówek i żurawin.

Produkcja warzyw ogółem w latach 2004-2007 kształtowała się na poziomie 5,0-5,7 mln t, w tym udział kapusty, marchwi i cebuli wynosił ponad 60% (tab. 2). W Polsce warzywa produkowane są głównie w uprawie polowej. Wielkość produkcji warzyw gruntowych w analizowanych latach kształtowała się na poziomie 4,4-4,9 mln ton. Produkcja warzyw spod osłon wahała się od 623 tys. t w 2004 r. do blisko 800 tys. t w 2007 r. Warzywa spod osłon w 2007 r. stanowiły 12,6% w ogólnych zbiorach.

Tabela 2. Zbiory warzyw w Polsce w latach 2004-2007

Wyszczególnienie	Wielkość i struktura produkcji w roku							
	2004		2005		2006		2007	
	tys. t	%	tys. t	%	tys. t	%	tys. t	%
Warzywa ogółem	5090,8	-	5458,3	-	5120,0	-	5709,6	-
Warzywa gruntowe	4419,6	100,0	4785,3	100,0	4408,0	100,0	4986,6	100,0
Kapusta	1236,7	28,0	1320,0	27,6	1189,4	27,0	1325,3	26,6
Kalafiory	188,8	4,3	204,3	4,3	211,8	4,8	227,8	4,6
Cebula	678,3	15,3	714,1	14,9	590,2	13,4	752,5	15,1
Marchew jadalna	834,6	18,9	929,0	19,4	833,2	18,9	938,2	18,8
Buraki ćwikłowe	333,5	7,5	356,0	7,4	340,6	7,7	374,7	7,5
Ogórki gruntowe	289,7	6,6	257,5	5,4	271,9	6,2	293,3	5,9
Pomidory gruntowe	234,1	5,3	232,4	4,9	246,7	5,6	277,4	5,6
Pozostałe warzywa gruntowe	623,9	14,1	772,0	16,1	724,2	16,4	797,4	16,0
Warzywa spod osłon	671,2	100,0	673,0	100,0	712,0	100,0	723,0	100,0
Pomidory	372,3	55,5	369,0	54,8	405,0	56,9	412,4	57,0
Ogórki	198,7	29,6	211,0	31,4	220,0	30,9	218,1	30,2
Pozostałe warzywa spod osłon	100,2	14,9	93,0	13,8	87,0	12,2	92,5	12,8
Pieczarki	165,0	-	190,0	-	195,0	-	205,0	-

Źródło: Raport rynkowy: Rynek owoców i warzyw nr 32/2008.

Produkcja warzyw koncentruje się w 6 województwach (łącznie ich udział przekracza 70%): mazowieckim (15,0%), wielkopolskim (14,1%), łódzkim (11,6%), małopolskim (11%) oraz kujawsko-pomorskim i lubelskim (po 9%). Skoncentrowanie większości produkcji zarówno sadowniczej, jak i warzywniczej, w województwach położonych w środkowej i południowej części kraju jest bardzo korzystne z uwagi na bliskość podstawowych rynków zbytu, jakimi są: aglomeracja warszawska – ponad 2,5 mln ludności, łódzka – 1,0 mln oraz śląska – 7 mln mieszkańców [Majewski, Dalton 2000].

Średnio w latach 2004-2007 zbiory warzyw w Polsce stanowiły około 9% zbiorów warzyw ogółem w UE-27. Polska jest największym we Wspólnocie producentem buraków, kapusty i marchwi. W produkcji ogórków i cebuli zajmujemy drugie miejsce. W ostatnich latach nieznacznie zwiększyła się produkcja warzyw pozostałych (pietruszki, pora, selera, rzodkiewki, sałaty, rabarbaru, szparagów, kopru i innych), ale na tle innych państw Wspólnoty jest to produkcja bardzo mała. W globalnej produkcji warzyw zajmujemy czwarte miejsce po Włoszech, Hiszpanii i Francji.

PRZEMYSŁ PRZETWÓRSTWA OWOCOWO-WARZYWNEGO

W Polsce działalność przetwórczą owoców i warzyw w 2007 roku prowadziło 1817 podmiotów gospodarczych (wg danych REGON). Większość z nich (71%) to podmioty małe zatrudniające do 9 osób. Prawie 20% podmiotów zatrudniało 10-49 pracowników, natomiast 8% jednostek zatrudniało od 50 do 249 osób. Na koniec 2007 r. w Polsce działalność prowadziło 20 przetwórczy zatrudniających od 250 do 999 osób oraz trzy przedsiębiorstwa duże o liczbie zatrudnionych powyżej 1000 osób – HJ Heinz Polska SA z siedzibą w Pudliszkach oraz Agros Nova Sp. z o.o. i Polski Ogród Sp. z o.o. mające siedziby w Warszawie. Większość podmiotów (88%) zajmowało się działalnością związaną z przetwórstwem i konserwowaniem owoców i warzyw, natomiast pozostałe 12% produkcją soków i napojów [Kierczyńska 2008].

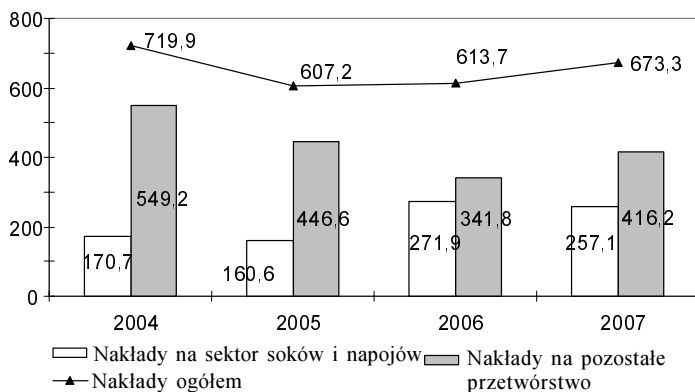
Tabela 3. Wyniki finansowe przemysłu owocowo-warzywnego w latach 2004-2007 (jednostki zatrudniające ponad 9 osób)

Wyszczególnienie	Wielkości w roku			
	2004	2005	2006	2007
Rentowność brutto [%]	3,48	4,68	4,52	3,85
Rentowność netto [%]	2,77	3,81	3,66	3,10
Nadwyżka operacyjna ¹⁾ [%] przychodów netto	9,42	10,63	9,85	8,99
Akumulacja kapitału ²⁾ [%] przychodów netto	6,28	7,5	7,13	6,32
Wskaźnik płynności ³⁾	1,23	1,25	1,42	1,32
Stopa inwestowania ⁴⁾	2,09	1,62	1,59	1,59

¹⁾ zysk (strata brutto) + koszty finansowe + amortyzacja, ²⁾ zysk (stara) netto + amortyzacja, ³⁾ relacja aktywów obrotowych do pasywów bieżących, ⁴⁾ relacja nakładów inwestycyjnych do amortyzacji

Źródło: Raport rynkowy: Rynek owoców i warzyw nr 32/2008.

szła się z 3,48 do 3,85%, przy czym największa była w 2005 oraz 2006 roku, kiedy wyniosła odpowiednio 4,68 oraz 4,52%. Rentowność netto zwiększyła się z 2,77 do 3,10%. Niewielkie zmniejszenie prawie wszystkich wskaźników w 2007 roku wynikało głównie z wcześniej wspomnianej ograniczonej podaży i wzrostu cen owoców z drzew.

Rysunek 1. Nakłady inwestycyjne w przetwórstwie owocowo-warzywnym w latach 2004-2007 [mln zł]

Źródło: Raport rynkowy: Rynek owoców i warzyw – stan i perspektywy nr 29/2006 oraz 32/2008.

W latach 2004-2007 nastąpiła stabilizacja sytuacji finansowej przedsiębiorstw przemysłu owocowo-warzywnego (jednostki zatrudniające powyżej 9 osób). W badanym okresie rentowność brutto i netto była dodatnia. Rentowność brutto w badanym okresie zwiększyła się z 3,48 do 3,85%, przy czym największa była w 2005 oraz 2006 roku, kiedy wyniosła odpowiednio 4,68 oraz 4,52%. Rentowność netto zwiększyła się z 2,77 do 3,10%. Niewielkie zmniejszenie prawie wszystkich wskaźników w 2007 roku wynikało głównie z wcześniej wspomnianej ograniczonej podaży i wzrostu cen owoców z drzew.

Wyniki finansowe osiągnięte przez branżę w 2007 r. były co prawda gorsze niż w latach 2005-2006, ale nadal dobre i bezpieczne. W 2007 r. stosunek zysku brutto i netto do przychodów wyniósł odpowiednio 3,9 i 3,1% (tab. 3). Wysoka była również akumulacja kapitału, która w latach 2004-2007 wynosiła 6-7% wartości

przychodów netto oraz nadwyżka operacyjna, której relacja do przychodów w tym okresie wynosiła od 8 do 10%. W 2007 r. 84% firm odnotowywało zyski netto, a ich udział w przychodach ze sprzedaży wynosił blisko 89% (w 2006 r. wskaźniki te wynosiły odpowiednio 82 i 93%). Długi cykl produkcyjno-handlowy i duży udział kredytów obrotowych (typowy dla działu przetwórstwa) powodują dość niską płynność finansową przemysłu owocowo-warzywnego. Wskaźnik płynności w latach 2004-2007 zwiększył się nieznacznie z 1,23 do 1,32, przy czym najwyższy był w 2006 r. i wyniósł 1,43. Udział kapitału własnego w finansowaniu aktywów obrotowych w analizowanym okresie wahał się i w 2007 r. wyniósł zaledwie 24%. Aktywa obrotowe były w 2007 r. finansowane głównie przez zobowiązania (39%) oraz kredyty krótkoterminowe (37%). Zadłużenie z tytułu kredytów krótkoterminowych w latach 2004-2007 zwiększyło się ponad dwukrotnie i w 2007 r. przekroczyło 2,2 mld zł. W analizowanym okresie w niewielkim zakresie ulegały zmianom wskaźniki rotacji aktywów obrotowych, jak i zobowiązań krótkookresowych. W 2007 r. cykl obrotu zapasami wyniósł 3,3 miesiąca, należności krótkoterminowych 2 miesiące, a zobowiązań krótkookresowych – 2,2 miesiąca. Zwiększyło się w analizowanych latach zadłużenie długookresowe (ponad 2-krotnie) do 927 mln zł [Raport rynkowy 2008].

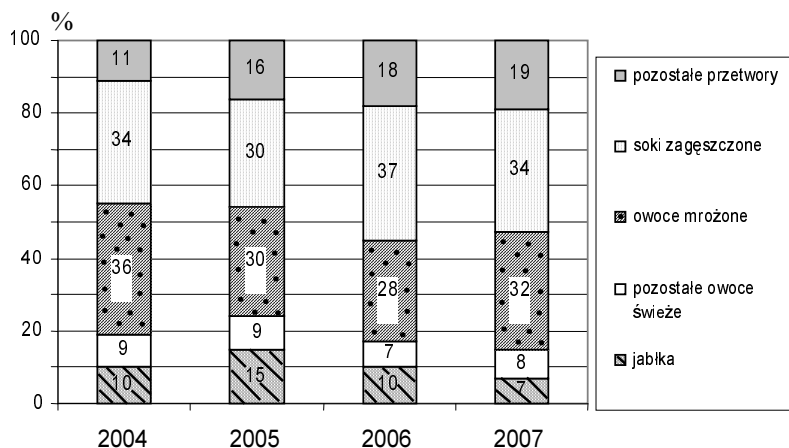
Przedstawione wskaźniki wskazują zatem na poprawną i stabilną sytuację ekonomiczno-finansową przemysłu owocowo-warzywnego. Branża w przeważającej większości osiągała zyski, miała zadawalającą płynność finansową i wysoką stopę inwestowania.

Nakłady inwestycyjne ogółem w latach 2004-2007 w przemysł spożywczy wynosiły około 6,6-6,8 mld zł rocznie, z tego w przemysł owocowo-warzywny około 607-719 mln zł [Przemysł spożywczy w Polsce 2008]. Nakłady inwestycyjne w przemysł owocowo-warzywny były trzecimi co wielkości nakładami w przemyśle spożywczym, po przemyśle mięsny i mleczarskim. Wartość inwestycji w 2004 r. wyniosła aż 719,9 mln zł i była to najwyższa wartość w analizowanych latach (rys. 1). W 2005 r. nastąpił spadek inwestycji w ten sektor do 607,2 mln zł (o ponad 16%). W kolejnych latach następował wzrost inwestycji i w 2007 r. wyniósł 673,3 mln zł. Stopa inwestowania zmniejszyła się z 2,09 do 1,59. Inwestycje dotyczyły głównie produkcji tradycyjnych przetworów owocowo-warzywnych, w mniejszym zakresie produkcji soków i napojów owocowych i warzywnych.

RYNEK I HANDEL ZAGRANICZNY

Eksport owoców i ich przetworów w Polsce w ostatnich latach charakteryzuje się systematyczną tendencją wzrostową. W latach 2004-2007 wpływy z eksportu zwiększyły się z 737 mln euro do ponad 1,16 mld euro. Import w badanych okresie zwiększył się z 678 mln do 1,2 mld euro. W analizowanych latach następowało naprzemiennie dodatnie i ujemne saldo obrotów handlu zagranicznego ogółem i w 2007 r. wyniosło -42,2 mln euro. W badanym okresie ujemne saldo handlu zagranicznego spowodowane było głównie ujemnym bilansem owoców świeżych (importem owoców cytrusowych), przy czym dodatnie saldo występowało w przetworach owocowych. Bardzo niskie zbiory w 2007 r. spowodowały obniżenie rozmiaru eksportu niemal wszystkich gatunków owoców.

W latach 2004-2007 występowało dodatnie saldo obrotów handlu zagranicznego produktami warzywnictwa. Dodatnie saldo obrotów w badanym okresie kształtowało się na poziomie 110-120 mln euro. Eksport ogółem w badanym okresie zwiększył się z 296,0 do 463,1 mln euro. Import ogółem w analizowanych latach zwiększył się z 182,3 do 353,9 mln

Rysunek 2. Struktura eksportu owoców i ich przetworów (wg wartości) w %
 Źródło: Raport rynkowy: Rynek owoców i warzyw – stan i perspektywy nr 29/2006 oraz 32/2008

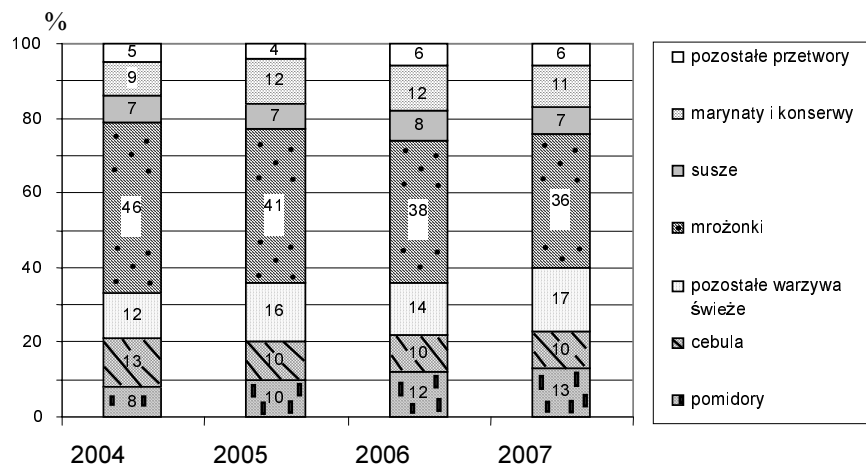
euro. W analizowanym okresie występowało ujemne saldo obrotów handlu zagranicznego w warzywach świeżych od –1,3 mln euro w 2003 r. do –34,4 mln euro w 2007 r., natomiast w przetworach warzywnych występowało dodatnie saldo od 130 do 150 mln euro.

W strukturze eksportu owoców i ich przetworów (rys. 2) dominowały soki zagęszczone i owoce mrożone (ponad 30%). W latach 2004-2007 zwiększył się udział pozostałych przetworów (do 19%), ustabilizował się udział jabłek (około 10-15%).

W strukturze eksportu warzyw i ich przetworów dominowały warzywa mrożone, choć ich udział w latach 2004-2007 zmniejszył się z 46 do 36% (rys. 3). Zwiększył się udział pomidorów z 8 do 13% oraz pozostałych warzyw świeżych z 12 do 17%. Utrzymywał się w analizowanym okresie na podobnym poziomie udział cebuli, marynat i suszy odpowiednio: 10, 11-12 oraz 7%.

W geograficznej strukturze wartościowego eksportu owoców i ich przetworów dominuje eksport do byłej UE-15 (blisko 70% całego eksportu). Spośród krajów starej UE głównym rynkiem zbytu polskich owoców były Niemcy (ponad 30% eksportu) oraz Holandia (ponad 11%). Eksport owoców i ich przetworów do UE-10 wynosił ponad 13-15% wartości eksportu. Kolejnym rynkiem zbytu polskich owoców i ich przetworów są kraje WNP (około 11-13% wartości eksportu), w tym Rosja (ponad 5,5%). W geograficznej strukturze importu, podobnie jak w eksporcie dominuje import z UE (około 50% importu) oraz pozostałych krajów, głównie krajów rozwijających się (46% importu). Import owoców z UE-15 dotyczy głównie Hiszpanii (ponad 20% importu) oraz Włoch (ponad 11%).

W geograficznej strukturze eksportu warzyw i ich przetworów dominuje, podobnie jak w owocach, eksport warzyw do UE (blisko 80% eksportu). Spośród krajów starej UE eksportujemy głównie do Niemiec (około 20% eksportu), Wlk. Brytanii (ponad 14%) oraz Holandii (ponad 6%). Około 14% warzyw Polska eksportowała do krajów WNP, w tym głównie do Rosji (9-10%). W imporcie warzyw i ich przetworów, podobnie jak i w eksporcie dominuje import z UE (prawie 85%). Z krajów UE-15 importujemy warzywa głównie z Hiszpanii (ponad 37% importu), Holandii (13-14%) oraz Niemiec (7-9%).

Rysunek 3. Struktura eksportu warzyw i ich przetworów (wg wartości) w %
 Źródło: Raport rynkowy: Rynek owoców i warzyw – stan i perspektywy nr 29/2006 oraz 32/2008.

ORGANIZACJE BRANŻOWE

W latach objętych analizą producenci oraz przetwórcy owoców i warzyw organizowali się w celu uzyskania przewag konkurencyjnych na rynku lub w celu obrony swoich interesów branżowych. Dominującą formą zorganizowania producentów owoców i warzyw były grupy producenckie, których rozwój był silnie wspierany przez państwo przede wszystkim z wykorzystaniem środków z UE. Drugim obszarem wspieranym przez państwo, także przy udziale środków z UE, oraz m.in. z wcześniejszych (lata 1989-1990) pożyczek Banku Światowego były rynki hurtowe. Jednocześnie następował powolny proces samoorganizacji sektora, efektem którego było powstanie lokalnych, regionalnych i ogólnopolskich związków branżowych producentów oraz przetwórców owoców i warzyw o charakterze stowarzyszeń lub zrzeszeń.

Ustawa o grupach producentów rolnych weszła w życie w końcu 2000 r. Mimo dwu jej nowelizacji w 2004 i 2006 r. i wielokrotnych zmian rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, stan organizowania się producentów owoców i warzyw w struktury gospodarcze należy uznać za daleki od potrzeb. Według stanu na 30 września 2008 r., na terenie Polski zostało zarejestrowanych i działa 99 grup producentów owoców i warzyw [ARiMR 2008]. Są to głównie spółdzielnie, w dalszej kolejności spółki prawa handlowego lub zrzeszenia.

Łącznie w okresie od maja 2004 r. do końca 2007 r., grupy producentów owoców i warzyw otrzymały wsparcie w wysokości prawie 20,2 mln zł na dofinansowanie funduszu operacyjnego lub na pokrycie kosztów związanych z utworzeniem grupy i prowadzeniem działalności administracyjnej. Ponadto, w tym czasie ok. 75,3 mln zł przekazano w formie pomocy finansowej grupom producentów dostarczającym pomidory do przetwórstwa w ramach mechanizmu Wspólnej Polityki Rolnej [ARiMR 2008].

Drugą formą ekonomicznej aktywności w ramach organizacji sektora owocowo-warzywnego jest uczestniczenie w tworzeniu rynków hurtowych jako samofinansujących się platform handlu hurtowego produktami żywnościowymi. W 2008 roku producenci owoców i warzyw uczestniczą w formie udziałów lub akcji w tworzeniu oraz na zasadach uczestników

obrotu w działalności ok. 30 rynków hurtowych zlokalizowanych głównie w obrębie metropolii takich, jak: Warszawa, Lublin, Kraków, Gdańsk lub innych dużych miast.

Samoorganizacja w związki branżowe producentów oraz przetwórców owoców i warzyw ma na celu przede wszystkim reprezentowanie interesów swoich członków w zakresie tworzenia i egzekwowania prawa. W okresie objętym analizą działało około 10 ogólnopolskich związków branżowych. Za najprężniej działające należy uznać: Związek Sadowników Rzeczypospolitej Polskiej, Polską Federację Ogrodniczą, Związek Sadowników Polskich, Krajowy Związek Zrzeszeń Plantatorów Owoców i Warzyw oraz Polski Związek Ogrodniczy. Organizacje te podejmowały wiele inicjatyw zmierzających do poprawy funkcjonowania sektora i obrony interesów w ramach Jednolitego Rynku UE lub podejmowały akcje interwencyjne m.in. w zakresie uzyskania rekompensat za straty wywołane klęskami przymrozków. W zakresie regionalnym i lokalnym zorganizowanie producentów jest bardzo znikome. Odmienną rolę pełni działające od 1958 r. Stowarzyszenie Naukowo-Techniczne Inżynierów i Techników Ogrodnictwa. Jego zadaniem jest przede wszystkim działalność edukacyjna i upowszechnieniowa.

POLITYKA RZĄDU WOBEC SEKTORA

Podstawowymi dokumentami strategicznymi definiującymi politykę państwa wobec rolnictwa i obszarów wiejskich w okresie przygotowującym do, jak i po akcesji, w tym w latach objętych analizą, były: Narodowy Program Przygotowania do Członkostwa oraz Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa z uwzględnieniem ustaleń Paktu dla Wsi, a także Narodowy Planu Rozwoju w zakresie polityki rozwoju obszarów oraz Krajowy Plan Strategiczny uwzględniający Strategiczne Wytyczne Wspólnoty w zakresie obszarów wiejskich. Bezpośrednie wytyczne i obszary oddziaływania państwa na sektor owocowo-warzywny, zarówno produkcji pierwotnej jak i przetwórstwa znalazły odbicie w programach operacyjnych: Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006, Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Do grupy programów operacyjnych, których oddziaływanie miało skutek w okresie analizy należy zaliczyć także program SAPARD finansowany z funduszy przedakcesyjnych UE oraz Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich finansowany z pożyczki Banku Światowego. Polityka państwa wobec sektora owoców i warzyw przejawiała się także w stanowiskach negocjacyjnych Rządu RP prezentowanych na forum Unii Europejskiej, w szczególności w zakresie Wspólnej Polityki Rolnej (wsparcie z I filaru) oraz Jednolitego Rynku (polityka handlowa).

Podstawowe obszary interwencji, jak i poziom wsparcia sektora owocowo-warzywnego zależą od bieżącej i strategicznej oceny jego rozwoju w odniesieniu do gospodarki narodowej. W okresie objętym analizą, na podstawie analizy ww. dokumentów można stwierdzić, iż państwo stało na stanowisku, że sektor owocowo-warzywny jest w dobrej kondycji i rozwija się w sposób prawidłowy zachowując strategiczną konkurencyjność w aspekcie Jednolitego Rynku, jak i rynków globalnych. Owa dobra pozycja konkurencyjna polskiego sektora owocowo-warzywnego wynika zdaniem organów państwa odpowiedzialnych za jego organizację i rozwój między innymi z stosunkowo niskich kosztów pracy, co jest szczególnie istotne w tej branży ze względu na dużą pracochłonność produkcji. W warunkach spodziewanego wyrównywania się kosztów pracy za konieczne uznano inwestowanie w technologie zapewniające wzrost wydajności.

W związku ze wzrostem dochodów ludności i upowszechnianiem nowych nawyków żywieniowych oczekiwano także systematycznego wzrostu spożycia owoców i warzyw, w tym również przetworzonych. Rozwojowi rynku sprzyjać miało dalsze poszerzanie oferty, kreowanie produktów wysokiej jakości, markowych i innowacyjnych. Wymagało to utrzymania wysokiego tempa inwestycji w przemyśle. Uznano, iż inwestycje w sektorze przetwórstwa owoców i warzyw powinny koncentrować się na doskonaleniu technologii produkcji, poprawie jakości i wzbogacaniu asortymentu produkcji oraz zachowaniu wymaganych reżimów w zakresie bezpieczeństwa produktów i ochrony środowiska.

Istotne było i jest wzmacnianie powiązań między produkcją pierwotną owoców i warzyw, a przemysłem przetwórczym w celu zharmonizowania popytu i podaży pod względem ilościowym i jakościowym. Sektor przetwórstwa owoców i warzyw wpływa na poprawę bilansu handlowego. Uważa się zatem, że przy zachowaniu istniejących przewag komparatywnych należy dążyć do utrzymania jego potencjału na Jednolitym Rynku i rynkach światowych. Przetwórstwo owoców i warzyw istotnie oddziałuje na stabilizację produkcji pierwotnej i dochody rolników, zwłaszcza w warunkach tworzenia się powiązań kooperacyjnych. Zauważano także, iż istnieje potrzeba dalszych inwestycji w zakresie poprawy jakości surowców (zakup specjalistycznych środków transportu pozwalających na zmniejszenie strat surowca) oraz bezpieczeństwa i jakości produktów.

Tak zdefiniowane cele przełożyły się na zaprogramowanie określonych funduszy mających na celu wsparcie rozwoju sektora w ramach programów operacyjnych. Sektor owocowo-warzywny zarówno w odniesieniu do produkcji pierwotnej, jak i przetwórstwa był jednym z obszarów objętych wsparciem. Wsparcie finansowe miało także miejsce w ramach współfinansowania przez państwo kredytów preferencyjnych, jak i programów dotowanych z funduszy UE, w tym m.in. na promocję.

Jednocześnie w analizowanym okresie obserwuje się zintensyfikowany proces harmonizacji polskiego prawa pierwotnego (ustawy) w zakresie sektora owoców i warzyw z *acquis* UE. Podejmowane są także inicjatywy zmieniające legislację krajową w zakresie prawa wtórnego (rozporządzenia, decyzje, itp.). Przyjęty kierunek zmian służy dalszej liberalizacji interwencjonizmu państwa i ułatwia funkcjonowanie sektora.

POLSKI SEKTOR OWOCOWO-WARZYWNY PO PRZYSTĄPIENIU DO UE

Polski rynek rolny, w tym owocowo-warzywny był w okresie przed akcesją do UE mało stabilny i słabo przewidywalny. Występowały duże wahania sezonowe i koniunkturalne, które w istotny sposób wpływały na decyzje inwestycyjne producentów i przetwórców [IERiGŻ-PIB 2005]. Rok 2004 był szczególnie, jeśli chodzi o sytuację w polskim rolnictwie, które włączone zostało wówczas do systemu Wspólnej Polityki Rolnej. Polscy rolnicy oraz sektor rolno-spożywczy stali się beneficjentami Wspólnej Polityki Rolnej oraz objęci zostali mechanizmami i regułami wspólnego rynku wpływającymi w istotny sposób na poziom i strukturę produkcji oraz na ceny rolne.

Po akcesji nastąpiła wyraźna stabilizacja na rynkach rolnych, w szczególności zauważalna i istotna była na rynku owoców i warzyw oraz rynku zbóż [IERiGŻ-PIB 2007]. Integracja Polski z UE nie miała dominującego wpływu na sytuację w polskim sektorze owocowo-warzywnym. Zaobserwowano jednak istotny wpływ integracji w kilku obszarach rozwoju sektora. Dopłaty do przetworzonych pomidorów umożliwiły zwiększenie konkurencyjności wytwa-

rzanych w Polsce przetworów pomidorowych. Zaś wzrost po integracji z UE importu zagęszczonego soku jabłkowego nie okazał się zagrożeniem dla produkcji, cen skupu i możliwości zbytu jabłek. Zwiększony przywóz tego produktu pozwolił na uzupełnienie bazy surowcowej zakładów przetwórczych, wobec kurczącej się krajowej podaży jabłek przemysłowych. Po stronie niezadowolających efektów należy wymienić m.in. niewielkie w stosunku do polskiego potencjału produkcyjnego zwiększenie eksportu jabłek do UE i nieznaczny wzrost sprzedaży do Wspólnoty pozostałych owoców i warzyw. Niezadowolająca sytuacja w tym zakresie, to przede wszystkim skutek: słabej organizacji rynku ogrodniczego w kraju (w tym rynku pierwotnego), małej promocji polskich produktów ogrodniczych na rynkach zbytu i niskiego stopnia dostosowania świeżych produktów ogrodniczych do unijnych wymogów jakościowych.

Za małe należy uznać także wykorzystanie przez gospodarstwa ogrodnicze środków wsparcia z funduszy strukturalnych. Płatności bezpośrednie uzyskiwane przez gospodarstwa ogrodnicze w ramach Jednolitej Płatności Obszarowej miały wpływ na wzrost poziomu inwestycji i zużycia środków obrotowych tylko w gospodarstwach o dużej powierzchni (stanowiących 15% ogólnej liczby gospodarstw ogrodniczych). Integracja z Unią Europejską, z powodu małej absorpcji przez producentów owoców i warzyw unijnych funduszy wsparcia, nie miała większego wpływu na wzrost plonowania upraw ogrodniczych, zwiększenie poziomu inwestycji w gospodarstwach i poprawę jakości owoców i warzyw. Jednocześnie jednak, w wyniku integracji, przyspieszony został proces polaryzacji gospodarstw ogrodniczych. Z jednej strony są to gospodarstwa, które skorzystały z unijnych środków pomocowych i umocniły swą siłę ekonomiczną, a z drugiej gospodarstwa nie korzystające z mechanizmów wsparcia i oferujące produkty o niskiej jakości – głównie na rynki lokalne do zakładów przetwórczych [IERiGŻ-PIB 2007].

PROGRAMY ROZWOJU SEKTORA

Sektor owoców i warzyw w Polsce różni się dość istotnie od innych sektorów rolniczych zakresem i technikami interwencji państwa w ramach dopuszczonych w UE. Interwencja ta sprowadza się bowiem do wspierania organizacji producentów, rekompensat z tytułu niewprowadzania świeżych owoców i warzyw do obrotu, utrzymywania wspólnych wymogów jakościowych, dopłat do niektórych owoców i warzyw przeznaczonych do przetwórstwa oraz refundacji eksportowych i pozwoleń importowych, a także dotacji na promocję. W analizowanym okresie wszystkie programy rozwoju sektora oparte były o fundusze z UE.

W ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 przewidziano Działanie 7 „Grupy producentów rolnych”. Jego celem było: podniesienie dochodów rolników przez redukcję kosztów, poprawa jakości produkcji na rynku w wyniku stosowania wspólnych technologii produkcji oraz wspólnego przygotowywania produktu na rynek, koncentracja dostaw oraz lepsze planowanie i dostosowanie produkcji do potrzeb rynku. W wyniku funkcjonowania tego działania wsparto łącznie 119 grup producentów, z czego 27 stanowiły grupy producentów owoców i warzyw. Jednocześnie szerokie wsparcie oferowane było w ramach Działania 8 „Pomoc techniczna”. Przy wykorzystaniu środków z tego działania przeprowadzono szkolenia, warsztaty, organizowano wyjazdy studyjne oraz publikowano opracowania mające podnieść poziom wiedzy wśród producentów i przetwórców [MRiRW 2008].

W ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” realizowane było działanie

„Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”. Złożono łącznie 1643 wnioski o dofinansowanie realizacji projektów na kwotę 2,92 mld zł i zawarto 1092 umowy na kwotę 1,82 mld zł, co w pełni wyczerpało budżet tego działania. Do końca 2006 r. zakończono realizację 433 projektów, z czego 20% dotyczyło sektora przetwórstwa owoców i warzyw. Zrealizowane projekty związane są głównie z: poprawą i kontrolą warunków zdrowotnych (26% liczby projektów), poprawą i kontrolą jakości (24%), stosowaniem nowych technologii (18%), poprawą i racjonalizowaniem procedur w przetwórstwie (15%) [MRiRW 2008].

Najlepiej udokumentowane efekty oddziaływania programu pomocowego na sektor owocowo-warzywny mają miejsce w przypadku Programu SAPARD [IMC Consulting 2007]. W ramach priorytetowej osi pierwszej „Poprawa efektywności sektora rolno-żywnościowego” znaczna część środków została przeznaczona na inwestycje związane z dostosowaniem sektora mleczarskiego, mięsnego, rybnego, a także owocowo-warzywnego do wymogów *acquis*. W ramach Działania 1 na 1268 zrealizowanych wniosków 81 pochodziło z sektora owocowo-warzywnego, co stanowiło 6,4% ogółu inwestycji. Wydatkowano zaś 7,4% ogólnej kwoty przekazanej na finansowanie inwestycji w ramach tego działania, co zamknęło się sumą 112 424,2 tys. zł. Większość inwestycji realizowanych w ramach projektów w Działaniu 1 związana była z dostosowaniem do wymogów sanitarnych. Dodatkowo zakłady sektora owocowo-warzywnego podejmowały inwestycje związane z zwiększaniem wartości dodanej, poprawą jakości produktów, wprowadzeniem nowych technologii i innowacji oraz redukcją kosztów produkcji. Udział tego typu inwestycji w przypadku sektora owocowo-warzywnego wynosił 47%, dla porównania – mleczarskiego 25%, zaś w sektorze rybnym 18% i mięsny 11%. W ramach sektora owocowo-warzywnego 102 zakłady zrealizowały także projekty, w ramach których wdrożony został system HACCP. Jednocześnie w ramach przedsiębiorstw sektora owocowo-warzywnego, które zrealizowały inwestycje finansowane z Programu SAPARD odnotowano najmniejszy spośród pozostałych sektorów, wzrost emitowanych zanieczyszczeń, tj. 0,3%.

W ramach dopuszczalnej w UE pomocy krajowej Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa [2008] oferowała producentom i przetwórcom owoców i warzyw także pomoc w zakresie kredytów i innej pomocy finansowej. W okresie objętym analizą wdrożone były różne mechanizmy pomocowe, w tym: preferencyjne kredyty inwestycyjne, preferencyjne kredyty klęskowe, gwarancje kredytowe i poręczenia spłaty kredytów preferencyjnych, oraz pomoc finansowa dla grup producentów rolnych zarejestrowanych do 30 kwietnia 2004 r.

Programem o innym charakterze niż wyżej wymienione był realizowany w 2007 r. przez Inspekcję Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych projekt współfinansowany przez Unię Europejską – Wzmocnienie kontroli jakości rynkowej owoców i warzyw w Polsce [IJ-HARS 2008]. Projekt realizowany był przy współpracy z Federalnym Ministerstwem Żywności, Rolnictwa i Ochrony Konsumenta oraz Agencji Północnej Nadrenii – Westfalii ds. Środowiska Naturalnego oraz Ochrony Konsumenta w Niemczech. Celem projektu było udoskonalenie systemu kontroli jakości handlowej świeżych owoców i warzyw w zakresie zgodności z obowiązującymi przepisami. W jego ramach zrealizowano cykl szkoleń, w tym dwa seminaria oraz cztery warsztaty. Szkolenia były przeprowadzane przez niemieckich ekspertów.

Kolejnymi ważnymi programami wsparcia sektora owocowo-warzywnego są programy promocyjne współfinansowane przez UE. Od maja 2004 r. do końca 2007 r. Polska uzyskała akceptację sześciu programów promocyjnych o łącznym budżecie ponad 8 mln euro [ARR 2008]. Spośród nich dwa dotyczyły bezpośrednio sektora owocowo-warzywnego. Były to roczny program pt. „Marchewka”, który realizowany był w Bułgarii i Rumuni oraz roczny

program pt. „Mrożonki pełne natury” realizowany na rynku polskim. Należy zauważyć, że „Marchewka” to pierwszy polski projekt, który Komisja Europejska zatwierdziła do realizacji poza Polską i poza granicami UE w ramach mechanizmu Wspólnej Polityki Rolnej – Wsparcie działań promocyjnych i informacyjnych na rynkach wybranych produktów rolnych [KUPS 2008]. Projekt został sfinansowany w 50% przez Komisję Europejską, w 30% z budżetu krajowego oraz w 20% przez producentów – członków Krajowej Unii Producentów Soków – głównego aplikanta. Budżet całej kampanii wyniósł ok. 1,7 mln euro. Drugim programem był roczny program pt. „Mrożonki pełne natury” dotyczący mrożonych warzyw i owoców na rynku polskim. Jego całkowity budżet netto wynosił 160 762,47 euro.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przeprowadzona analiza pokazuje, że od 2004 do 2007 r., a więc w pierwszych latach członkostwa Polski w Unii Europejskiej sektor owocowo-warzywny w Polsce rozwijał się bardzo dynamicznie. Było to zasługą zarówno koniunktury rynkowej i jego stosunkowo silnej pozycji konkurencyjnej, a przede wszystkim pokaźnymi strumieniami pieniężnymi przekazanymi w ramach i po akcesji.

Produkcja owoców w latach 2004-2006 kształtowała się na poziomie 3,0-3,5 mln t, natomiast w 2007 r. zmniejszyła się do zaledwie 1,7 mln t z powodu wiosennych przymrozków, głównie w sadach jabłoni. W strukturze produkcji dominuje produkcja jabłek (ponad 74% produkcji) oraz owoców jagodowych (ponad 25% produkcji). Produkcja warzyw ogółem w latach 2004-2007 kształtowała się na poziomie 5,0-5,7 mln t, w tym udział kapusty, marchwi i cebuli wynosił ponad 60%.

W 2007 roku funkcjonowało 1817 podmiotów gospodarczych zajmujących się przetwórstwem owoców i warzyw. W latach 2004-2007 następowała stabilizacja sytuacji finansowej przedsiębiorstw przemysłu owocowo-warzywnego (jednostki zatrudniające powyżej 9 osób). Osiągane przez branżę wyniki finansowe wskazywały na poprawną i stabilną sytuację ekonomiczno-finansową przemysłu owocowo-warzywnego. Branża w przeważającej większości osiągała zyski, miała zadawalającą płynność finansową i wysoką stopę inwestowania.

W latach 2004-2007 występowało naprzemiennie w ujęciu wartościowym dodatnie i ujemne saldo bilansu handlu zagranicznego owocami i ich przetworami spowodowane głównie ujemnym bilansem owoców oraz dodatnie saldo bilansu handlu zagranicznego warzywami i ich przetworami. W analizowanym okresie odnotowano także ujemne saldo obrotów handlu zagranicznego w warzywach świeżych, natomiast w przetworach warzywnych zanotowano saldo dodatnie.

Dalszy rozwój sektora owoców i warzyw w Polsce będzie zależeć od budowania trwałych przewag konkurencyjnych na rynku i dostosowywaniu oferty do potrzeb konsumentów, a także umiejętności wykorzystania dostępnych form pomocy, głównie z UE oraz kooperacji i zaangażowania wszystkich uczestników sektora.

LITERATURA

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. 2008: [www.arimr.gov.pl, odczytane – październik].
 Agencja Rynku Rolnego. 2008: [www.arr.gov.pl, odczytane – październik].
 Główny Inspektorat Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych 2008: [www.ijhars.gov.pl, odczytane – październik].
 IERiGZ – PIB 2005: Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 2. Warszawa.
 IERiGZ – PIB 2006: Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 3. Warszawa.
 IERiGZ – PIB 2007: Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rynki rolno-spożywcze. Warszawa.
 IMC Consulting 2007: Analiza wyników realizacji poszczególnych działań Programu SAPARD w świetle celów Programu oraz wpływ zmian społeczno-ekonomicznych na realizację Programu w latach 2002-2006. Warszawa.
 Kierczyńska S. 2008: Produkcja warzyw i owoców oraz ich przetwórstwo w Polsce. *Roczniki SERIA*, t. X, z. 4, str. 161-167.
 Krajowa Unia Producentów Soków 2008: [www.kups.org.pl, odczytane – październik].
 Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi 2008: [www.minrol.gov.pl, odczytane – październik].
 Majewski E., Dalton G. (red.). 2000: Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
 Przemysł spożywczy w Polsce 2008. 2008: Raport ING. [http://www3.ingbank.pl/_itemserver/wholesale/raporty/ING_Raport_Spozywczy_2008.pdf , odczytane – październik].
 Raporty rynkowe: Rynek owoców i warzyw, numery 25-32 za lata 2004-2008: IERiGZ-PIB, Warszawa.

Tadeusz Filipiak, Mariusz Maciejczak

THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF
 POLISH FRUIT AND VEGETABLE SECTOR IN THE PERIOD 2004-2007

Summary

The paper aims to analyze the internal conditions of development of Polish fruit and vegetable sector in the period 2004-2007. It argues that in the first years of Polish membership in the EU the fruit and vegetable sector was developing significantly. That was due to the factors resulting from market cyclical factors and strong competitive advantages as well as the EU funds available for sector development. The further development of the sector will depend on the dynamics of increasing competitive positions on the Single Market as well as taking advantages of EU funds and the level of cooperation between sector's stakeholders.

Adres do korespondencji:
 dr Tadeusz Filipiak, dr Mariusz Maciejczak
 Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw SGGW
 ul. Nowoursynowska 166
 02-787 Warszawa
 tel. (0 22) 593 42 35
 e-mail: mariusz_maciejczak@sggw.pl
 e-mail: tadeusz_filipiak@sggw.pl